پرۆبلەماتیکی (مـن) و (ئـەوەی تـر)… ململانێ، یـان ئـاوێزان؟ … کـاروان عومەر کاکەسوور

بۆ تەوەرەی (من و ئەوەی تر)ی (بۆوا عەلائەدین) نووسراوە.
کاروان عومەر کاکەسوور

پرسیاری (من) و (ئەوەی تر)لەسەر پرۆبلێماتیکێکی گەورە دامەزراوە. هەر ئەو پرۆبلێماتیکەیش بەردەوامیی پێ دەدات و ناهێڵێت فۆرمی کۆتایی وەربگرێت. ئایا خودی (من) قەبارەیەکی یەکگرتووە؟ ئایا پڕ نییە لە هەستی دژبەیەک؟ ئایا ئەوانەی لە دەرەوەمدان، هیچ ڕەگێکیان لەناومدا نییە؟ ئایا (من) بە تەواوی دەکەومە دەرەوەی (ئەوانەی تر)ـەوە؟ ئایا (من) منم و (ئەو)یش ئەوە؟
هەر هێندە خۆمان لە بەرانبەر ئەو پێوەندییەدا بینییەوە، کۆمەڵێک پرسیاری لەم شێوەیە ڕووبەڕوومان دەبنەوە. ساوا هەم وەک دەستی میهرەبان و هەم وەک ناحەزیش دایک دەبینێت.
میهرەبانە، کاتێ توند لە باوەشی دەگرێت و مەمکی دەخاتە دەم، بەڵام ناحەزە، هەر هێندە مەمکی لە دەم دەرهێنا، کە ئەمە مانای وایە لە سەرەتاوە (ئەوەی تر)ی لا دەبێتە پرسیار. منداڵ کاتێ چ بەر گیاندار و چ بێگیان دەکەوێت، تووشی حاڵەتی سەرسووڕمان دێت، بەوەی خاڵی هاوبەش لەنێوان خۆی و ئەواندا دەبینێت، بەڵام کاتێ دەگاتە بەر ئاوێنە، هەم دەترسێت و هەم ئاسوودەیش دەبێت، مادام لە لایەک خودێک دەدۆزێتەوە خۆیەتی، لە لایەکی تر ئەو خودەی لە دەرەوەیە، کە مانای وایە خۆی نییە، وەک بڵێی ئەمە سەرەتای دەرکەوتنی هەستی غوربەتی بێت.بەم شێوەیە خودی مرۆڤ لە منداڵییەوە، هەر لەناو خێزاندا بەر ئەو (ئەوەی تر)ـە دەکەوێت و ئەو هۆشیارییەی لا دروست دەبێت، کە تەنیا نییە، بەڵکوو لەو شوێنەدا لەگەڵ (ئەوەی تر)، چ لە شێوەی تاک و چ لە شێوەی کۆدا، هاوبەشە.

جارێک وەک لایەنی چاکە و جارێک وەک لایەنی شەڕ ئەو (ئەوەی تر)ـە، یان ئەو (ئەوانەی تر)ـە دەبینێت، کە وەک گوترا ئەمە هاوکات دەرکەوتنی یەکەم هەستی غوربەتە. دەگەینە ئەوەی بڵێین هۆشیاری لە ڕێگەی (ئەوەی تر)ـەوە دێتە کایەوە و هەر ئەویشە دەیخاتە ناو ململانێوە.
ساوا کاتێ دایکی مەمکەکەی لێ دەکێشێتەوە، هەر خێرالەپێناوی

بەدەستهێنانەوەیدا دەکەوێتە دەربڕینی ناڕەزایی و دەیەوێت بەرگریبکات، ئینجا چ بە گریان بێت و چ بە ڕاوەشاندنی دەست و قاچەکانی، کە ئەمە هەستێکی دووفاقیانەی لا دەهێنێتە دی، بەوەی چۆن لەگەڵ کەسێکدا چووەتە ململانێوە، لە لایەک دۆستە و لە لایەک دوژمن! ئەو هەستە بۆ دەرەوەی سنووری خێزانیش دەگوازرێتەوە، بگرە لەوێدا هەم گەورەتر دەبێت و هەم پێوەندییشی بە (ئەوەی تر)ـەوە دەچێتە دۆخێکی دژوارترەوە.

لە (گێنەسیس)دا نووسراوە خودا لەسەر شێوازی خۆی مرۆڤی ئەفراندووە، کە ئەمە مانای وایە مرۆڤ لە خودادا خودێکی دروست کردووە، هەم خۆیەتی و هەم خۆیشی نییە، بە جۆرێک پرۆسێسی ئەفراندنەکەیشی هەڵگێڕاوەتەوە. لێرەدا نەک ترس و دڵەڕاوکێ، بگرە غوربەتەکەیشی دەچێتە دۆخێکی باڵاترەوە، بەوەی مرۆڤ هەرگیز وێنەیەکی تەواو و ڕاستەقینەی خۆی بۆ نادۆزرێتەوە، تاکوو لەسەر ئەو بنەمایەدا خوداوەندیش وێنە بکێشێت. بەم شێوەیە هەر وێنەیەک ناڕۆشن و ناتەواوە، کە مرۆڤ کێشاویەتی، مادام خودی خۆی کردووەتە پێوەر، لە کاتێکدا کەمترین شارەزایی و زانیاریی لەبارەی ئەو خودەیەوە هەیە. ئێمە داینەمۆی بەردەوامیی پرسیار و گومانێ.

بەوەدا ئەو خودە جێگیر نییە و لە جووڵەی بەردەوامدایە، ئەوا هیچ وێنەیەکی (ئەوەی تر)ی لە لا وەک خۆی نامێنێتەوە، بەڵکوو گۆڕانی بەسەردا دێت، کە ئەمە مانای وایە پێوەندیی (من) بە (ئەوەی ترە)وەلە دۆخێکی چەسپاودا قەتیس نابێت.
فەلسەفەی یۆنانی کەموزۆر خۆی لە قەرەی ئەو پێوەندییە داوە، بۆ نموونە لای (ئەریستۆ)دا بەرچاو دەکەوێت، کە پێی وایە (من) و (ئەو)سەرجەم گەردوون لە شێوەی خودی خۆماندا دەبینین. بە مانایەکی تر (من) پێم وایە هەموو شتێک لەگەڵ خودمدا هاوڕێک و هاوواتایە، بەڵام کاتێ (ئەوەی تر)یش وای دەبینێت، لێرەوە دژایەتی دێتە کایەوە. بەکورتی لای (ئەریستۆ) هەر شتێک بگریت لە بەرانبەر دژەکەیدایە، چاک/ خراپ، گەرم/ سارد، ڕەق/ نەرم،… هتد، بەڵام ئەو بەوەدا پێ لەسەر هەردوو چەمکی ڕەوشت و چاکە(Ethics and Virtues) دادەگرێت، ئەوا بانگەشە بۆ هاوڕێیەتی، یان پێکەوەگونجانی دژەکان دەکات.هەمان چەمکی دژایەتی پێشتر لای (هیراکلیتس)دا جێگەی بایەخە، بڕوای پێی وایە گەردوون لەسەر ناکۆکیی دژەکان (Conflict of Opposites)دا وەستاوە، کە بە یەکگرتن و هاوئاهەنگیی ئەوانە کۆتایی دێت.

ئەو گەردوونەیش خولی سروشتیی خۆی هەیە و دوو هێز هەڵیدەسووڕێنن،

خۆشەویستی و خەبات، کە هەموو شتەکان لە ئەنجامی ئەو دژایەتییەوە دێنە کایەوە، بۆ ئەوەی دوایی یەک بگرن.دەکرێت بگوترێت پێوەندیی (من) بە (ئەوەی تر)ـەوە وەک پرسیاری ئۆنتۆلۆجی بەردەوام لەناو فەلسەفەی یۆنانیدا خۆی دەر خستووە، بەڵام بۆ یەکەمجار لای (دێکارت)دا بە ڕوونی دەردەکەوێت و دەبێتە کێشەیەکی ئیپستمۆلۆجی. ئەو فیلۆسۆفە لەپێناوی گەیشتن بە یەقینی ئەقڵیی ڕووندا، هەموو شتێکی دەرەوەی خود، چ ماتریاڵی و چ مۆراڵی، بە لاوە دەنێت و پشت بە گومان دەبەستێت، هاوکات پێ لەسەر زانینی ڕوون و بێگەردیش دادەگرێت، کە مەبەستی لەو زانینەیە لە لایەک بە تەواوی لە بەرانبەر ئەو ئەقڵەدا دیار و ئامادەیە، لە لایەکی ترەوە لە هەر زانینێکی تر جیاوازە.

بەم شێوەیە لە دیدی ئەودا بوونی (ئەوەی تر) بۆ خود گرنگ نییە، تاکوو لە ڕێگەیەوە خۆی بناسێت. دەیەوێت بڵێت هەر شتێک بکەوێتە دەرەوەی سنووری خودی منەوە، پێوەندیی پێمەوە نییە، چونکە ناتوانم بەو شێوەیە بیناسم، کە خۆم دەناسم. ئەمە لە کۆجیتۆی (من بیر دەکەمەوە، کەواتە هەم)دا بەرجەستە دەبێت. بەم شێوەیە ئەقڵ لای ئەو دەبێتە سەنترال، کە دواتر ڕەخنەی گەورەی لێ دەگیرێت، بەتایبەتی لە بەرهەمەکانی (نیتشە)دا. ئەگەر (نیتشە) بەگشتی ڕەخنە لە سەرجەم فەلسەفەی ڕاشناڵیتی دەگرێت، ئەوە ڕەخنەی تایبەتی ئەو لە (دێکارت)دا لەوە بەرجەستە دەبێت، کە ڕۆح و ماتریاڵ لە یەکدی جوودا دەکاتەوە و خۆی بە یەقینەوە دەبەستێتەوە، کە دواتر ئەو ڕەخنەیەی (نیتشە) لە (دێکارت) بە شێوەیەک لە شێوەکان دەگاتە ئەو فیلۆسۆفانەی تریش، کە بە ڕەخنەگری پۆسمۆدێرنیتە ناسراون لەوانە (فۆکۆ)، کاتێ لە پێوەندیی ئەقڵ و نائەقڵ دەکۆڵێتەوە. وەک گوتمان (دێکارت) پێ لەسەر ڕوونی دادەگرێت، لە کاتێکدا ئەو (ئەوەی تر)ـە، هەرچییەک بێت، ئاڵۆزە و ناگاتە ئاستی یەقین.

بە مانایەکی تر لای (من) وەک وەهم وایە، بەوەی ناخرێتە ژێر گومانەوە. دەکرێت بڵێین بیرۆکەی (من)ی بێگەرد، ئەو (من)ـەی ڕاستەوخۆ بەر خۆی دەکەوێت، بۆ ئەوەی هیچ بەربەستێک بکەوێتە نێوانیانەوە و بە شێوەی ڕاستەوخۆیش لەبارەی خۆیەوە دەزانێت، لە (دێکارت)ـەوە دەست پێ دەکات و دواتر (ئیدمۆند هوسێرل) گۆڕانی بەسەردا دەهێنێت. ئەو (ئەوەی تر)ـەی لای (دێکارت)دا تەنیا تارماییە،لای ئەمدا بۆ بوونەوەرێک دەگۆڕێت، خاوەنی هۆشیاری و جەستەیە.
واتە بە بڕوای (هوسێرل) خود لەپێناوی پێکهێنانی دنیا بە شێوەی

بابەتیدا، پێویستی بە (ئەوەی تر) هەیە. پێی وایە ئەو (ئەوەی تر)ـە خودێکە لە (من) دەچێت، بالە ڕووی خەسڵەتیشەوە جیاواز بێت، بەڵام هێندە هەیە (من) بە شێوەی ڕاستەوخۆ هەست بە خۆی و بە شێوەی ناڕاستەوخۆیش هەست بەو دەکات، دروستتر بە شێوەی حەدس (ئینتیوەیشن: Intuition) ئەو (من)ـە بەری دەکەوێت. کەواتە نە بابەتە و نە خودێکی سەربەخۆیشە، بەڵکوو خودێکی هاوشێوەی (من)ـە.
ئەو بیرۆکەیە، بیرۆکەی (من)ی بێگەرد دەگاتە (سارتەر)یش و دەچێتە ئاستی ترەوە. کەواتەی (دێکارت) هۆشیاریی خود لەبارەی خۆیەوە بە شتی بنەڕەتی دەزانێت لەو پێوەندییەدا، ئەو پێوەندییەی دواتر لای (هیگڵ)دا گۆڕانی ڕیشەیی بەسەردا دێت، بەوەی پێی وایە ئەگەر بوونی (ئەوەی تر) نەبێت، خود هیچ زانینێکی لەبارەی خۆیەوە دەست ناکەوێت، مادام ئەو خودە بەوە بەستراوەتەوە لەلایەن ئەوانەی ترەوە ددانی پێدا بنرێت. بەوەدا لە هەر شتێکدا دژەکەی دەبینێت، کە ئەمە بە مەرجی بوون و بەردەوامیی ئەو بوونە دەزانێت، ئەوا پێی وایە (من) تەنیا لە ڕێگەی دژەکەیەوە، کە (ئەوەی تر)ـە؛ دێتە دی.
کەواتە دەیەوێت ئەو (من)ـە لەو گۆشەگیرییە ئۆنتۆلۆجییە ڕزگار بکات و بیهێنێتە دەرەوە. بەم شێوەیە پێی وایە بوونی (ئارەزووی ددانپێدانان) نەک هەر خود دروست دەکات، بەڵکوو وزەیشی پێ دەبەخشێت، بەوەی دەیخاتە ململانێوە، ململانێ لەگەڵ خودەکانی تردا. لێرەیشەوە دیالێکتیکی سەردار و کۆیلە (Master–slave dialectic) لای ئەو فیلۆسۆفەدا لە دایک دەبێت، کە ئەمە بە ڕوونی جیاوازیی نێوان ئەم و (دێکارت) پێشان دەدات، چونکە ئەگەر ئەو، واتە (دێکارت) بوونی (ئەوەی تر)ی دەدایە دواوە، ئەوا لای ئەمدا (ئەوەی تر) بۆ خود پێویستە، مادامەبێتە هۆی پەیدابوونی زانینی ئەو خودە لەبارەی خۆیەوە. پێی وایە بوونی (ئەوەی تر) بۆ خود گرنگە، چونکە لەو ڕێگەیەوە، واتە لە ڕێی ئەو (ئەوەی تر)ـەوە خود هەست بە خۆی دەکات. بە مانایەکی تر خود لە ڕێی (ئەوەی تر)ـەوە پێوەندی بە خۆیەوە دادەمەزرێنێت.

لێرەیشدا ئەو جیاوازییە دەبێتە هۆی دەرکەوتنی ململانێ.دەگاتە ئەوەی بڵێت خودناسین تەنیا لە ڕێی غوربەتەوە دێتە کایەوە، غوربەت لە سروشتدا، بەوەی خود لە (من) دادەبڕێت، تاکوو بۆی ببێتە (ئەوەی تر). بەم شێوەیە غوربەت مانای دابڕانی (بەش)ـە لە (گشت)، کە لەوەدا بەرجەستە دەبێت ئەقڵی ڕەها، یاخود ڕۆح مرۆڤ و سروشتی پێکەوە ئەفراندووە.ئینجا هەر کاتێ ئەو مرۆڤە دەکەوێتە دەرەوەی سروشتەوە، دابڕانی خود و بابەتی لێ دەکەوێتەوە، بۆیە لە ڕووی هۆشیارییەوە هەست بە غوربەت دەکات.

دەکرێت بگوترێت هیچ داهێنەری دنیایە، بەڵام ئەو بەرهەمەی خۆی لێ زەوت کراوە و دوور خراوەتەوە، بگرە هەموو دیاردەکانی سروشت (Natural phenomena) و هیی کۆمەڵگە، کە بەشێکن لە خودی خۆی، ئێستا بۆی بوونەتە (ئەوەی تر). ئەمە بەڵێ کرێکی غوربەت دادەنێت. (هایدیگەر) پێی وایە ئەو خودە خۆی لە دەست دەدات، کاتێ لەگەڵ (ئەوانەی تر)دا خەسڵەتی هاوبەش پەیدا دەکات. بە مانایەکی تر، لەو ڕێگەیەوە جیاوازییەکانی ون دەبن و ئەوانە بە دەست دەهێنێت، کە بەوانی دەبەستنەوە. لەمەوە ئەو خودە دەکەوێتە ژێر کۆنترۆڵی (ئەوانەی تر)ەوە. بەم شێوەیە هەموو یاسا نووسراو و نەنووسراوەکان لە شێوەی دابونەریتدا ڕۆڵ لە سەرکوتکردنی ئەو خودەدا دەیبینن و بەرەو ناو خودەکانی تری دەبەن. کەواتە بوونی ئەو (ئەوەی تر)ە لەو پێوەندییەدا هەڕەشەیە بۆ سەر (من)، بەوەی جیاوازییەکانی دەکوژێت و لە دنیایەکدا وێڵی دەکات، کە هەمان خەسڵەتەکانی ئەوی هەیە، وەک بڕێی جمک بن. واتە دەیخاتە ناو دنیای شتەکانەوە، کە ناوی دەنێت (بەشتبوون: Reification)ی.

ئەو پێوەندییە لای (سارتەر)دا دەچێتە ئاستێکی ترسناکەوە، کاتێ (ئەوەی تر) لە شانۆی (لێپشت دەرگە داخراوەکان)دا بە دۆزەخ پێناسە دەکات و پێی وایە (من) بە لاوە دەنێت، دەیەوێت بیکاتە بابەت، ئازادیی لێ بستێنێتەوە و دەست بەسەر ویستیدا بگرێت، کە ئەمە مانای وایە مەرجی بوونی هەر (خود)ێک سڕینەوەی (ئەوەی تر)ە. بەکورتی پێوەندیی نێوان (من) و (ئەوەی تر) پێوەندیی نێوان (خود) و (بابەت)ە.

هەر یەکەی سنوور بۆ ئازادیی ئەوەی دیکەیان دادەنێت و بەسەریەوە دەبێتە چاودێر، بەو مانایەی هەر ڕوانینێکی ئەمیان بۆ ئەویان، دەبێتە هۆی دروستبوونی هەستی شەرم و خۆبەکەمزانین، کە ئەمە پێچەوانەی ڕوانینی (مێرلۆ پۆنتی)ی هاوچەرخیەتی، بەوەی پێی وا نییە (من) و (ئەوەی تر) یەکتر بۆ بابەت دەگۆڕن، مادام دەکرێت دایەلۆگ لە نێوانیاندا بێتە دی و هەستەکانیان بگۆڕنەوە، بەوەی دایەلۆگ پرۆسێکە توانای گەیاندنی خود و (ئەوەی تر)ی هەیە و تێیدا بۆچوونەکانی هەردوو لا لە زەمینەیەکی هاوبەشدا بە یەک دەگەنێ. ئەو دوو جۆر بوون دەبینێت:

یەکەم، بوون لە خودی خۆی، کە شتەکان دەگرێتەوە لە شوێندا.

دووەم، بوون بۆ خودی خۆی، کە تایبەتە بە هۆشیاری. واتە کاتێ من لە بەرانبەر بوونێکدام، پێویستە بە هەردوو شێوەکە بیبینم، جارێ وەک شت و جارێک وەک هۆشیاری، بۆ ئەوەی لێی تێبگەم، کە لەمەدا تەواو لە (سارتەر) جودا دەبێتەوە، لە کاتێکدائەو، واتە (سارتەر)

لە بنەڕەتەوە خود و جەستەی لە یەکتر جودا کردووەتەوە، کە پێی وایە ئەوانە خۆیان لە ململانێدان، ئینجا ململانێیەکی دیکەیش لەپاڵ ئەوەدا هەیە، هیی (من) و (ئەوەی تر)ـە، بەتایبەتی لە کتێبی (بوون و هیچ: Being and Nothingness)دا ئەوەی تر بە نەگەتیف دەزانێت. لەوێدا پێ لەسەر چەمکی (شەرم) دادەگرێت، بەوەی وەک پێشتر گوترا شەرم هەستێکی ناڕاستەوخۆی (خود)ـە لە ئاست (ئەوەی تر)دا و پێوەندیی ناوەکی لەنێوان (من) و (خود)دا دەهێنێتە کایەوە.

(من) و (ئەوەی تر) تەنیا وەک جەستە مامەڵە لەگەڵ یەکدا دەکەن، بۆیە ئەمیان ئەویان بە شت، دروستتر بە بابەت دەزانیت، کە ئەمەیش وا دەکات پێوەندییەکە لە ئاستی دەرەوەدا بمێنێتەوە و بۆ ناوەوە ڕۆ نەچێت. واتە زیاتر دابڕانە، نەوەک تێکەڵبوون.بەوەدا لای ئەم (بوون دەکەوێتە پێش جەوهەرەوە: Existence precedes essence)، واتە سەرەتا بوون هەیە و دواتر پەیتاپەیتا لە ڕێی پێوەندیکردن لەگەڵ جیهانی دەرەوەداجەوهەر بە دەست دەهێنێت، ئەوا خۆی خەسڵەتەکانی ژیانی دیاری دەکات.
بە مانایەکی تر دەستی هیچ هێزێکی مێتافیزیکی لەپشت دروستکردنی مرۆڤەوە نییە و خۆی ئازادانە خۆی دەخوڵقێنێت، ئینجا دەیەوێت ببێتە مرۆڤ، یان شت! کەواتە سەربەستە، بەڵام بە مەرجێ خۆی ئەو سەربەستییە هەڵببژێرێت، بەوەی تەنیا سەربەستی وا دەکات ئەو مرۆڤە بوونی هەبێت.
هەموو ئەمانە هێشتا مانای وا نییە (ئەوەی تر) لای (سارتەر)بێبایەخە، هیچ نەبێ لەپێناوی دەرکەوتنی هۆشیاریی خود و بەدەستهێنانی ئازادیدا. وەک دەبینین بوونی ئەو (ئەوەی تر)ـە لە فیلۆسۆفێکەوە بۆ یەکێکی تر جیاوازە، بەڵام هەموویان لەوەدا یەک دەگرنەوە، کە ئەو بوونە گرنگە، تەنانەت لای (دێکارت)دا، کە بە تەواوی بە لاوە دەنرێت، هێشتا مانای ئەوە نییە بایەخی پێ نادرێت. لای (نیتشە) و (هایدیگەر)یشدا بە هەمان شێوە، کە ئەگەرچی (ئەوەی تر) هۆکارە بۆ خۆبەدەستەوەدانی خود، کەچی ئەوە هێشتا مانای گرنگیی ئەو (ئەوەی تر)ـەیە لەو پێوەندییەدا، دەنا پرۆسێسی دابڕان و تێپەڕاندن نایەتە کایەوە.

دەگەینە ئەوەی بڵێین ئەو (ئەوەی تر)ـە لەوەدا لە من دەچێت، کە خودی تایبەتی خۆی هەیە و لەوێدا (من) وەک (ئەوەی تر) دەبینێت، بەڵام مادام دەکەوێتە دەرەوەی (من)ـەوە، جیاوازە، کە هەر ئەو جیاوازییەیشە وام لێ دەکات هەست بکەم پێمەوە پێوەندیی هەیە. لێرەدا دوو ڕەهەند بۆ (من) هەن: یەکەمیان،ماتریاڵییە، واتە

جەستەی ئەو (ئەوەی تر)ـەیە، بەڵام دووەمیان، هۆشیارییەکەیەتی، کە وەک (مێرلۆ پۆنتی) پێی وایە ئەمەیان جەوهەرە و ناکرێت بە شێوەی ڕاستەوخۆ لێی تێبگەین، بۆیە زمان وەک ڕەگەز (ئێلێمێنت)ی دایێلۆگ بە مەرجی سەرەکی دەزانێت بۆ تێگەیشتن، بگرە پێی وایە زمان نوێنەری جەستەیە، بەوەی ئەو دەردەبڕێت، بۆیە مرۆڤ لە ڕێی جەستەوە نەک هەر لە (ئەوەی تر)، بەڵکوو لە شتەکانیش دەگات.

بە بڕوای من ئەو پەیوەندییە کاتێ لە دۆخی سەرەتاییدایە، هیچ کاکڵ (ماهییەت)ی نییە، بەڵام کاتێ دەکەوێتە جووڵە، ئەودەم کاکڵ بۆ هەردوو لامان پەیدا دەکات. دەشێ ئەو پەیوەندییە ئاڕاستەی خۆشەویستی، یان ڕق، یاخود هەر شتێکی تر بگرێت. کەواتە ئەو (ئەوەی تر)ـە بەو ئەندازەیەی پێویستییەکی ئۆنتۆلۆجییە، تاکوو لە ڕێیەوە بزانم هەم و بیر لە دەوروبەرم دەکەمەوە، بە هەمان شێوە پێویستییەکی مەعریفییشە، مادام بەبێ بوونی ئەو ناتوانم لە خۆم بگەم. دەکرێت بڵێم هۆشیاریی من بە بوونی ئەو (ئەوەی تر)ـەوە بەندە، بۆیە ئەو پەیوەندییە لایەنی سایکۆلۆجی و مۆراڵی لە خۆی دەگرێت.

کەواتە لێرەدا هەم ویست و هەم هۆشیاری ڕۆڵی گەورە لەو هاوکێشەیەدا دەبینن، کە ئەو دووانەیش پەیوەندیی دیالێکتیکەڵیان پێکەوە هەیە. هۆشیاری بەرهەمی ویستە و هەر ئەو هۆشیارییە بەرهەمهاتووەیش دیسان ویست دەخاتەوە گەڕ، بۆیە ئەوانە نایەنە دی، تاکوو نەچنە بواری جووڵە و کارکردنەوە، کە لەو ڕێگەیەوە گەورەتر دەبن و بەردەوامیبە خۆیان دەدەن. مرۆڤ تەنیا لە جووڵەدا بەر (ئەوەی تر) دەکەوێت و جیاوازییەکانی خۆی دەبینێت. کاتێ گوناهـ دەکات، یان هەڵەیەکی لێ ڕوو دەدات، زیاتر بوونی (ئەوانەی تر)یلا دەبێتە پرسیار، ئاخۆ چۆن لێی دەڕوانن! لە هەر کاتێکی دیکە ڕوونتر خەسڵەتە جیاوازەکانی خۆی دەبینێت، بەڵام ئایا دەیانپارێزێت و بەرگرییان لێ دەکات، یان لەپێناوی خۆگونجاندا دەستیان لێ هەڵدەگرێت و بەوانەیان دەگۆڕێتەوە، کە دەبنە هۆی ڕازیکردنی (ئەوانەی تر)؟دیارە ئەوە هیچ لەوە ناگۆڕێت لەگەڵ هۆشیارییەکی نوێدا ڕووبەڕوو بووەتەوە.(هیگڵ) پێی وایە هۆشیاری لە ئەنجامی ئەو ململانێیەوە گەشە دەکات، مادام بەر هۆشیارییەکی تر دەکەوێت، کە لێوەی جیاوازە. لێرەدا دەکەوینە بەردەمپەیوەندیی تاک بە دەوروبەرەوە.

هەتا ئەو دەوروبەرە زیاتر هەڵگری ڕەگەزەکانی ململانێ بێت، ئەو تاکە زیاتر دەجووڵێت و پتر لەگەڵ هۆشیاریی خۆی و هیی (ئەوانەی تر)دا ڕووبەڕووی گرفت دەبێتەوە. لەمەیشەوە بایەخی زمان

دەردەکەوێت، مادام لەگەڵ هەر جووڵەیەکدا زمان گەورەتر دەبێت و توانای زیاتر بۆ ڕووبەڕووبوونەوە بە دەست دەهێنێت، چونکە وەک (مێرلۆ پۆنتی) پێی وایە (من) و (ئەوەی تر) بە هەموو شێوەیەک لە یەکتر جیاوازن، بەڵام دایەلۆگ دەتوانێت زەمینەی هاوبەشیان بۆ فەراهەم بکات.ئەمە بۆچوونی (پۆنتی)یە، بەڵام پێم وایە زمان هەمیشە ناڕۆشنی (ئەمبیگویتی) لە خۆی دەگرێت، بۆیە هەرگیز ناتوانێت تێگەیشتنی تەواو لەنێوان تاکەکاندا بهێنێتە دی، ئەگەرچی ڕەگەزی سەرەکییە بۆ لێککنزیکردنەوەیان.
بەم شێوەیە شتەکان کاتێ مانا پەیدا دەکەن، کە جگە لە من کەسانی تریش لێیان دەڕوانن. واتە من نازانم خۆشەویستی چییە، تاکوو نەزانم لای ئەو (ئەوەی تر)ـەدا چۆن مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت. من وەک نووسەر دەبێت هەست بکەم لە دەوروبەرمدا هەم نووسەری تر هەن و هەم بەرهەمەکانم بەر خوێنەر دەکەون، کە ئەوانە مادام دەکەونە دەرەوەی خودی منەوە، مایەی نیگەرانین، بەوەی لام ڕوون نییە ئاخۆ چۆن دەمبینن و چۆن لەو پێوەندییە دەڕوانن. ئایا کارێ دەکەم دڵیان ڕابگرم، یان بەپێچەوانەوە دەیانتۆرێنم؟ ئایا دەمەوێت لەو نێوەدا جیاوازییەکانی خۆم بپارێزم و لە ڕێی ئەو جیاوازییانەیشەوە خۆمیان پێ بناسێنم؟ ئایا کاتێ دەبینم نووسەرێک بە زمانێکی سادە دەنووسێت و هەمان بۆچوونی (ئەوانەی تر)ی هەیە، بۆیە بەرهەمەکانی دەگەنە ژمارەیەکی زۆر، دەتوانم بەرگەی ئازارێکی وا بگرم و نەهێڵم ئەوە کارم تێ بکات؟ ئایا هەمیشە کۆمەڵێک شت نین (تاک) فریو دەدەن خۆی لە (کۆ)دا ببینێتەوە و تێیدا بتوێتەوە؟دەگەمە ئەوەی بڵێم پێوەندیی خود بە خۆیەوە ئەوە دیاری دەکات لەگەڵ دەرەوەدا چۆن بێت و چ جۆرە پێوەندییەک دابمەزرێنێت.

هەمیشە خودی سادە (ئەوەی تر) لە شێوەی دۆست، یان لە شێوەی دوژمندا دەبینێت. هەر کاتێ دابەشکردن هەیە، ئەوا خود لە بەردەم ئاسانکاریدایە و پێویستی بە جووڵە نییە. منی نووسەر ناتوانم وشەیەک دەربڕم، ئەگەر خوێنەرێکی گریمانی نەخوڵقێنم، کە ئەو خوێنەرە هەم خۆمە و هەم جیاوازە. هەم خودی (من)ـەو و هەم (ئەوی تر)یشە. من وا لە واقیع دەڕوانم (ئەوەی تر)ـە، کە دەمەوێت تێی بپەڕێنم. کاتێ وەک دژ دەیبینم، دەمەوێت لەگەڵیدا بکەومە ململانێ وەک ئەوەی (هیگڵ) دەیڵێت. ئەگەر پەسەندی بکەم، دەبمە بەشێک لەو و لە خۆیدا دەمتوێنێتەوە. کەواتە هەرچییەک بڵێم، جیاواز نییە، بەڵکوو دەربڕینە لەو، نەوەک لە (من)ێکی سەربەخۆ.بەوەدا زانینی ئێمە لەبارەی (ئەوەی تر)ـەوە لە سنووری گریمان و خەمڵاندندا دەمێنێتەوە، ئەوا بایەخی ئەدەب لێرەوە دەردەکەوێت چۆن کار لەسەر

ئەو گریمان و خەمڵاندنەدا بکات.
ئەدەب پرۆبلەماتیکی (من) و (ئەوەی تر) بە شێوازێکی جیاواز لە فەلسەفە و سایکۆلۆجیا دەبینێت، بەوەی زمانی ئەدەب ڕێتۆریک و مێتافۆر لە خۆی دەگرێت. دروستکردنی جیهانێکی تر لە ئاستی فەنتازیادا. لە ئەدەبدا شتەکان مانای تری جیاواز لەوەی پێی ڕاهاتووین، وەردەگرن. مەرج نییە گریان مانای خەم و پێکەنین نیشانەی شادی بێت، بەڵکوو هەم کۆنتێکستەکانیان دەگۆڕێن و هەم مانایان.
هەمیشە ئەو تێگەیشتنەی خود لە ئێستادا هەیەتی، هەم ناتەواوە و هەم بە وەهم تەنراوە، بۆیە کاتێ گومان وەک پرۆسێسێکی دینامیکی لەبارەی ئەو خودەوە دەوەستێت، ئەوا وەهمەکە پتر دەستەڵات پەیدا دەکات و ڕوانین بۆ (ئەوەی تر) یەکێ لەو دوو ئاڕاستەیە دەگرێت: بەکەمزانین و سڕینەوە، یان پێسەرسامبوون وپەرستن. وەک پێشتر گوترا هەمیشە خودی سادە، ئەو خودەی نەچووەتە ناو ململانێوە و نەجووڵاوە،(ئەوەی تر) لە شێوەی دۆست، یان لە شێوەی دوژمندا دەبینێت. ئەو خودە لە سنووری توانا کەمەکەی خۆیدا دەوروبەر هەڵدەسەنگێنێت و شەڕەکانیشی لەو چوارچێوەیە دەرناچن.
جەنگی نێوان نووسەری شارەکان بە ناوی فیکر لە بڵاوکراوەکاندا چ بە نهێنی و چ بە ئاشکرا هەستی پێ دەکرێت، کە ئەمە تایبەتە بەو کەلتوورانەی وەک هیی ئێمە هێشتا بایەخی نووسینیان نەزانیوە و لە ئاستی زارەکیدا ماونەتەوە. داهێنەر هەیە، بەر نەفرەت دەکەوێت، تەنیا لەبەر ئەوەی دوور لە خواستی خۆی لە فڵان شاردا لە دایک بووە، لە بەرانبەردا نووسەری سادە گەورە دەکرێت، چونکە ڕۆڵەی فیسار شارە. لە پێشەکیی کتێبی (ڕاگەردان)دا بەشێکم بۆ ئەو باسە تەرخان کردووە، بۆیە ئێستا نامەوێت لەوە زیاتری لەبارەیەوە بڵێم.هەندێک لە دەستگە چاپەمەنییەکان ڕۆمانووس و شاعیری زۆر سادە وەک داهێنەری گەورە بە خوێنەر دەناسێنن، تەنیا لەبەر ئەوەی ئەو نووسەرانە بە زمانێکی تر نووسیویانە، لە کاتێکدا بە چاوی نزم لە بەشێکی زۆری ئەدەبی خۆماڵی دەڕوانن و دەرگەیان لێ دادەخەن، لە بەرانبەریشدا کەم نین ئەوانەی پێیان وایە هەر شتێک بکەوێتە دەرەوەی خۆمانەوە، پووچە.

گەلێجار وێنەگرتن لەگەڵ نووسەرێکی ئەوروپاییدا لە چەند گوتارێکی نووسەری خۆماڵی بۆ گرنگتر دادەنرێت. واتە نیشانەکانی وەک ڕەنگی قژ، هیی چاو، ناو و شتەکانی تری ئەو نووسەرە بایەخیان هەیە، نەوەک بۆچوونەکانی، بگرە بۆچوونەکانی لەبەر ئەوانە سەرنجڕاکێشن و قسە هەڵناگرن.(تۆدۆرۆڤ) لە کتێبی (پەلاماردانی ئەمەریکا:

پرسیارلەبارەی ئەوەی ترەوە)دا باس لەوە دەکات چۆن (کۆلۆمبەس) لە هیندییە سوورەکانی ڕوانیوە، کە بوونەوەری بێکەڵکن و تەنیا بۆ ئەوە دەست دەدەن بکرێنە کۆیلەی ئەوروپاییەکان. هەر لە دیدی (تۆدۆرۆڤ)دا ئەو نیشانە و وێنانەی هەن، دەچنە ناو ئەو پێوەندییەوە. واتە هەر کاتێ مرۆڤ بەرانبەر هەندێک نیشانە و ئاماژەی جیاوازدا دەوەستێت، حوکمیان لەسەر دەدات و بەپێی ئەو تێگەیشتنەی خۆی پەسەندیان دەکات، یان دەیانداتە دواوە.

کەواتە لێرەدا (ئەوەی تر) لە شێوەی بابەت، نەوەک وەکوو خود لێی دەڕوانرێت.لەشکری ئیسلام سەرەتا لە نیمچەدوڕگەی عەرەب و دواتر کاتێ دێتە دەرێ، پەلاماری هەر خودێک دەدات هەڵگری ئەو نیشانانە بێت، کە جیاوازن، وەک زمان، جلوبەرگ، خانووبەرە و هیی دیکە، بەو مەبەستەی زمانی عەرەبی و دینی ئیسلامیان بەسەردا بسەپێنێت، کە ئەمە بە خودگەرایی (Egocentrism) ناسراوە. واتە مرۆڤ، یان گروپ، یاخود نەتەوە کاتێ پێی وایە تەنیا خۆی خاوەنی ژیانە و هەر خۆی خاوەنی گەردوونە، ئەوا هەر بوونەوەرێک بکەوێتە دەرەوەی خۆیەوە، مافی ژیانی پێ ڕەوا نابینێت. دواتر ئەوروپاییەکان بە هەمان شێوە لە ڕۆژهەڵاتدا هەوڵی سڕینەوەی کەلتوورەکانی تر دەدەن، مادام لە هیی خۆیان ناچن.

ئەمە ئەنجام دەبێتە ڕاستییەکی چەسپاو و هەتاهەتایی. بۆ نموونە کاتێ باس لە داگیرکاریی فرانسا بۆ جەزائیر دەکرێت، تەنیا لایەک دەبینرێت، کە هێزێکی ناموسڵمان ویستوویەتی شوناسی خەڵکێک بسڕێتەوە، موسڵمانن، بەڵام بە لای ئەوەدا ناچن چەند سەدەیەک پێشتر شوناسێکی تر هەبووە بە ناوی شوناسی ئەمازیگ، ئیسلام سڕیویەتیەوە. هەمان شت بۆ کورد، سیریانی، کۆپتی و ئەوانەی تریش، کە بەردەوام هەوڵی سڕینەوەی شوناسیان دراوە، دروستە. هیچ هێزێک پێک نایەت، ئەگەر خود لەو تاکانە نەستێنێتەوە و هەموویان لە خودێکی دیکەدا نەتوێنێتەوە. لێرەوە ئیتر تێکڕایان بە یەک چاو (لەوەی تر) و (لەوانەی تر) دەڕوانن، بەوەی ئایدیۆلۆگی چ لە فۆرمی ئایین، چ لە فۆرمی حزب، نەتەوە و قەوارەکانی تردا کار لەسەر لێسەندنەوەی خودی ئەو تاکانەدا دەکات. بە مانایەکی تر تەنیا ئەوانە خودی سەربەخۆی خۆیان هەیە، کە ناچنە ژێر ڕکێفی ئایدیۆلۆگییەوە.

ئەو هێزە دەشێ لەپێناوی ڕزگاربوون بێت لە ژێردەستەڵاتی هێزێکی تردا و دەشێ بۆ سەرکوتکردنی هێزێکی تریش بێت، بەڵام لە هەردوو بارەکەدا تاکەکان بە شێوەی ڕێژەیی خودی خۆیان لە دەست دەدەن و جیاوازییەکانیان لە ناو دەبەن، تاکوو لەگەڵ ئەوانەی تردا یەک

بگرن، کە ئەمە دەکرێت بە(خودی ئایدیاڵ) ناو ببەین، وەک ئەوەی لە ئاییندا دەیبینین، بەوەی مرۆڤ لە سەرەتاوە ئەو خودەی خۆی لەسەر شێوازی خواوەند دامەزراندووە، تاکوو بۆ قڕکردن و سڕینەوەی ئەوانی تر بیخاتە کار. سڕینەوە یەکێکە لە خەسڵەتەکانی مۆدێرنیزم، کە هەر لە سەدەی نۆزدەهەمەوە فیلۆسۆف و سایکۆلۆجیستەکان لێی بۆ ئاگا دێن و لایەنە شاراوەکانی ئاشکرا دەکەن.(من)ی کوردی بە شێوەیەک لە شێوەکان لەناو (ئەوەی تر)دا تواوەتەوە، کە ئیسلامە.

ئەو خۆی پێی وایە بەشێکی جیانەکراوەی ئەو ئایینەیە. ڕووبەرێکی زۆری ئەدەبی کوردی لەناو ئەو شوناسەدا چاوی هەڵهێناوە و ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ تەعبیریش هەر لەو شوناسە دەکات. (پیرەمێرد: حاجی تۆفیقی مەسرەف)ی شاعیر ئیسلامی بە شوناسی سەرەکیی خۆی زانیوە و لەوێوە وەک (ئەوەی تر)ێکی پەسەندکراو لە کوردی ڕوانیوە. لە پێش ئەویشدا (حاجی قادری کۆیی) هەمان تێڕوانینی هەیە. بۆیە ئەو دوو حاجییە بە نموونە دەهێنرێنەوە، چونکە لە زۆربەی ئەوانەی دیکە پتر ئەو (ئەوەی تر)ـەیان قەبووڵ کردووە، واتە هێندەی نووسەرانی دیکەی کوردبوونیان بۆ لاوە نەناوە، کە لەدوای ڕاپەڕینەوە ئەو ڕوانینە، (کوردبوون وەک نەبوو)، تۆختر دەبێتەوە و درزێکی گەورەتر دەکەوێتە نێوان کورد و کوردبوونەوە.
بە مانایەکی تر لەو چارەکەسەدەیەی ڕابوردوودا ئیسلام، دروستتر ڤێرشنی سەرکەوتوو و باڵای ناو ئیسلام بۆ شێوەیەک لە شێوەکان دەبێتە تاکە شوناسی کورد، بە ڕادەیەک ئەو ڤێرشنە شێعییەش، کە بە سۆفیزم ناسراوە، دەسڕێتەوە. کار بەوە دەگات بەشێکی زۆری ئەو ڕۆشنبیرانەی لە سەرەتای نەوەدەکاندا وایان پێشان دەدا، پڕۆژەی فیکریی جیاوازیان هەیە، دەست لە (پڕۆژە!)کانیان هەڵدەگرن و دەبنە بەشێکی جیانەکراوەی ئەو ڤێرشنە باڵادەست و سەرکەوتووە. بەم شێوەیە کوردبوون لەوەی ناڕوانرێت، بەڵکوو لێی دەڕوانرێت، ئینجا ئەو ڕوانینە پەسەندکردنە، یان سڕینەوە؟ دەگەینە ئەوەی بڵێین پەیوەندیی (من) بە (ئەوەی تر)ـەوە لە فیکری ئێمەدا خاوەنی پرۆبلەماتیکێکی وا نییە، بەوەی هەم سادەیە و هەم تێکەڵی (من)ێکی تر بووە، کە لەوێوە خۆی بە (من) نا، بەڵکوو بە (ئەوەی تر)دەبینێت.

نیسانی 2017

تێبینی: ئەم بابەتە وەڵامە بۆ تەوەری (من و ئەوەی تر)، کە بڕوا عەلائەدین لە نیسانی 2017 ئامادەی کردووە، بەڵام ئەوکات بڵاونەکراوەتەوە. لەبەر گرنگی بابەتەکە بەباشمانزانی ئێرە بڵاوی

بک□ یـنەوە. (شاخەوان سدیق، هاوڵاتی)